

TERRA LIBERA

ČASOPIS HLÁSÍCÍ SE K TRADICI LAISSEZ FAIRE

prosinec 2006 / ročník 7

Alkoholová prohibice v USA: poučení pro současnost

Pavel Písař

"Vláda slz je pryč. Chudinské čtvrti budou brzy pouze vzpomínkou. Změníme naše věznice v továrny a naše žaláře ve sklady a sýpky. Muži budou od této chvíle chodit vzpřímeně, ženy se budou usmívat a děti se budou smát. Peklo bude navždy k pronájmu."

Billy Sunday

Tímto kázáním přivítal v roce 1920 Billy Sunday, uznávaný americký evangelista, začátek alkoholové prohibice v USA. Prohibice, která se stala jedním z nejznámějších a nejneúspěšnějších experimentů v oblasti regulace produktu na celém světě, a prohibice, jež nám svými dopady může poskytnout jedinečnou paralelu s dnešní celosvětovou drogovou represí.

Americká národní alkoholová prohibice, vyhlášená v roce 1919 Osmnáctým dodatkem Ústavy a v realitě uskutečňovaná od roku 1920, tak na sebe de facto vzala tuto morální odpovědnost, tj. odpovědnost za redukci počtu uživatelů alkoholu, za omezení kriminality, za vyřešení většiny sociálních problémů (především chudoby a nezaměstnanosti), za zlepšení zdravotního stavu a hygieny mezi americkým obyvatelstvem apod. Výsledky tohoto experimentu však jasně ukázaly všem svým zastáncům, že se jednalo o jasnou prohru ve všech těchto případech.

Za prvé: alkoholová prohibice nesplnila svůj hlavní záměr, tj. omezit množství konzumovaného alkoholu a počet jeho uživatelů. Jak ukazuje Clark Warburton, tak kromě prvních tří let po začátku zavedení prohibice byla spotřeba alkoholu na jednoho obyvatele vyšší v době alkoholové prohibice než v předprohibičním roce 1918. Jak dále odhaduje tento autor, tak množství nakupovaného alkoholu se mohlo snížit maximálně o 20 % mezi předprohibičními lety 1911 - 1914 a roky 1927 - 1930. K podobným výsledkům došel i Mark Thornton, který popisuje, jak stabilně rostla konzumace alkoholu v době prohibice po počátečním propadu v roce 1920. Spotřeba alkoholu tak byla podle tohoto autora na poklesu od roku 1910 a v roce 1921 dosáhla své nejnižší úrovně, po tomto roce však začala znovu narůstat (to je patrné ze stejného grafu). Thornton tuto skutečnost mimo jiné vysvětluje tím, že na počátku prohibice došlo ze dne na den k zákazu veškeré výroby alkoholu a novým nezákonným podnikatelům pak jistou chvíli trvalo, než znovu obnovili tuto produkci, nyní však již jako nelegální činnost, zatímco na druhé straně začali spotřebitelé rychle zjišťovat pošetilost tohoto státního zákazu.

(pokračování na straně 2)

Sázení na špatného koně: Jak soukromé školy prospívají chudým

James Tooley

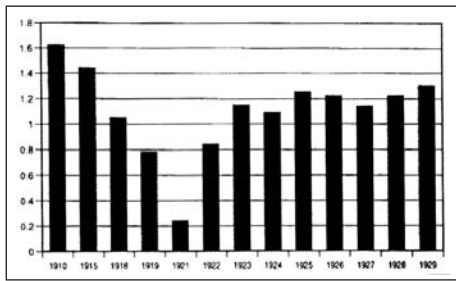
Na plenárním zasedání Valného shromáždění OSN na podzim roku 2005 - „největším shromáždění světových vůdců všech dob“ - se sešlo více než 170 hlav států, aby shrnuly pokrok v plnění tzv. Rozvojových cílů milénia. Zaznívaly zde věty jako, že „jde o příležitost učinit odvážné rozhodnutí, která se naskytne jednou za generaci“, „jde o rozhodující okamžik v dějinách“, kdy „musíme být ambiciózní“. Jedním z rozvojových cílů, o němž panuje mezinárodní shoda a který se na této schůzi probíral, bylo všeobecné základní vzdělání do roku 2015. OSN nebyla spokojena s dosaženým pokrokem. Dle její oficiální statistiky nechodí do školy více než 115 milionů dětí, z nichž je 80 procent ze subsaharské Afriky a ze severní Asie. Ale ani pro ty, kdo mají to štěstí, že do školy chodí, není situace dvakrát uspokojivá: „Většina chudých dětí v rozvojových zemích, kteří chodí do základní školy, se naučí neuvěřitelně málo“, dodává OSN.

Něco se musí udělat. Naštěstí OSN může povolat Jeffreyho D. Sachse, jenž je zvláštním poradcem Kofiho Annana pro Rozvojové cíle milénia a autorem knihy „Konec chudoby“ (*The End of Poverty*). Sachs také stojí v čele *Earth Institute* na Kolumbijské univerzitě. Jako řešení navrhuje „rychlá vítězství“, jež mají „velmi vysoký potenciální krátkodobý dopad“ a jež „mohou být ihned zavedena“. Na prvním místě jeho seznamu stojí, že „odstranit školní poplatky“ by se mělo podařit „ne později než na konci roku 2006“, a to díky zdrojům ze zvýšené mezinárodní dárčovské pomoci. Pro OSN je to jasné stejně, jako že je Země kulatá.

„Rychlá vítězství“ z dílny OSN však sázejí na špatného koně. Posledního dva a půl roku jsem řídil a provádl výzkum v subsaharské Africe (Keni, Nigérii a Ghaně) a v Asii (Indii a Číně). To, co jsem zjistil, je pozoruhodná a dodnes nikým nezaznamenaná revoluce ve vzdělávání, kterou vedou sami chudí. Chudí lidé napříč rozvojovým světem se vyhýbají bezplatnému státnímu školství, protože jsou znepokojeni jeho nízkou kvalitou a nezodpovědným přístupem. Mezitím podnikatelé ve školství, kteří sami pocházejí z chudých komunit, nabízejí cenově dostupné soukromé školy, aby uspokojili nenaplněnou poptávku.

Například v keňském Nairobi najdete údajně největší africký slum Kibera, kde žije na půl milionu lidí v hliněných chýších se střešou z vlnitého plechu, krčících se kolem staré ugandské železnice. Právě Keňa je jedním z míst, jež jsou pro OSN výstavním příkladem předností, které nabízí bezplatné základní školství. Bezplatné základní školství (*Free Primary Education - FPE*) bylo v Keni zavedeno v lednu roku 2003, kdy této zemi Světová banka darovala 55 milionů dolarů - patrně největší přímý grant, který byl kdy dán do sféry sociálních služeb. Svět byl ohromen výsledky: americký exprezident Bill Clinton v nejsledovanějším televizním čase řekl divákům, že keňský prezident Kibaki je člověkem, se kterým se nejvíce chce setkat, „protože zrušil školné“, a tak „ovlivnil více životů než kterýkoliv prezident před ním anebo po něm“. Britský ministr financí Gordon Brown řekl shromážděnému davu při jeho návštěvě *Olympic Primary School*, jedné z pěti státních

(pokračování na straně 3)

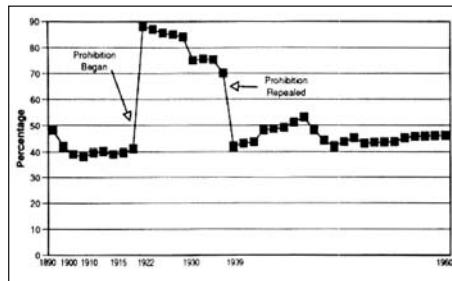

Graf č. 1: Spotřeba alkoholických nápojů na jednoho obyvatele v USA mezi lety 1910 - 1929 (v galonech)

Navíc se v době alkoholové prohibice změnila i skupina uživatelů alkoholu. Podle některých autorů došlo k tomu, že tato prohibice zvýšila poptávku po alkoholu nejméně mezi třemi skupinami obyvatelstva. Jednak zvýšila atraktivitu pití alkoholu mezi mladými lidmi tím, že z alkoholu učinila přitažlivý produkt spojený s mladistvou rebelií. Jednak zvýšení cen alkoholu a potažmo tak i zisků ilegálních prodávajících lákalo tyto nabízející, aby se pokusili prodávat alkohol i nepijákům. A v neposlední řadě mnoho starých Američanů nebylo ochotno poslouchat, aby jim někdo nakazoval, co mají jíst a pít, a proto tato skupina obyvatelstva pokračovala v konzumaci alkoholu i z jakéhosi vzdorovitého důvodu. Výsledkem tohoto všeho pak bylo, že se alkoholová prohibice zcela minula účinkem, co se redukce spotřeby alkoholu týče.

Za druhé: alkoholová prohibice způsobila substituci relativně slabšího a bezpečnějšího alkoholu spotřebou tvrdších a daleko nekvalitnějších destilátů a jiných drog. Alkoholová prohibice tak ve svém důsledku ztížila nabídku slabších a více rozměrnějších produktů, jako je pivo, a nahradila je nabídkou silnějších a lépe skladovatelných produktů, jako je whisky, protože tím se současně snížilo i riziko odhalení takovéto výroby. V důsledku toho vzrostla během této prohibice cena piva o více než 700 % oproti předprohibičnímu stavu, zatímco ceny ostatních tvrdých destilátů vzrostly v průměru jen o 270 %. To následně vedlo i k absolutnímu zvýšení konzumace těchto tvrdých destilátů oproti pivu. Již zmíněný Clark Warburton porovnal spotřebu alkoholu mezi lety 1911 - 1914 s roky 1927 - 1930 a zjistil, že spotřeba piva na jednoho obyvatele klesla mezi těmito časovými dekadami o 70 %, zatímco spotřeba vína se zvýšila o 65 % a spotřeba tvrdého alkoholu o 10 %. Po ukončení alkoholové prohibice se tyto poměry začaly znovu vracet do původního stavu a v roce 1945 tak obyvatelé USA vypili již znovu o 50 % více piva než tvrdého alkoholu. Tuto souvislost dokládá graf č. 2.

Statistiky navíc ukazují, že Američané nakupovali před prohibicí méně typů alkoholických nápojů, ale obecně se jednalo o více značkový alkohol, zatímco během prohibice byli nuceni nakupovat širokou řadu různých neznámých destilátů, o jejichž původu a složení neměli žádné zprávy. Typické alkoholické nápoje, jako pivo, víno nebo whisky, tak

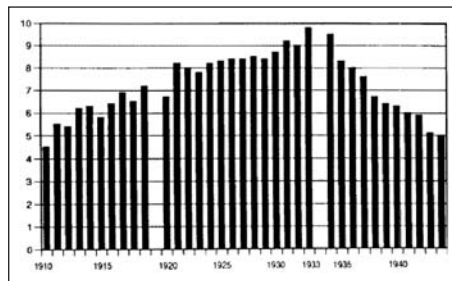

Graf č. 2: Celkové výdaje na tvrdý alkohol (procentní míra z celkových výdajů na všechny druhy alkoholu) mezi lety 1890 - 1960

obsahovaly během prohibice více procent alkoholu než před ní a následně po ní. Nejvyšší odhady říkají, že účinnost alkoholu se během prohibice zvýšila až o 150 % oproti před nebo po prohibičnímu stavu (např. pivo bylo podle těchto odhadů až pětkrát tak silné oproti pivu prodávanému na legálním trhu).

Za třetí: díky užívání nekvalitních, nebezpečných a v řadě případů dokonce jedovatých destilátů během prohibice se výrazně zvýšila zdravotní rizika vyplývající z pití alkoholu. Především se rapidně zvýšila míra smrtelných případů v důsledku požití jedovatých destilátů. V roce 1920 (tedy na začátku prohibice) byla tato míra 1,064 smrtelných případů na 100 tisíc obyvatel, o pět let později (tj. v roce 1925) byla tato míra již čtyřikrát vyšší, na hodnotě 4,154.

Za čtvrté: alkoholová prohibice nepřinesla snížení kriminality, jak předpokládali její zastánci, ale ve skutečnosti kriminalizace alkoholu vyplodila řadu dalších závažných trestných činností. Al Capone, celkový rozkvět podsvětí, válka mezi jednotlivými gangy, pouliční přestřelky, únosy a zabíjení nevinných lidí a řada dalších kriminálních aktivit, to vše byly přímé důsledky zavedení alkoholové prohibice, na které se dnes můžeme dívat ve filmech pro pamětníky. Nejedná se však o filmovou fikci, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale o realitu, která byla v době alkoholové prohibice v USA na každodenním pořádku.

Graf č. 3 Počet vražd na 100 tisíc obyvatel před, během a po alkoholové prohibici v USA

Zvyšující se míra vražd však nebyla jedinou negativní skutečností vyplývající ze zavedení alkoholové prohibice. Podle studie třiceti hlavních amerických měst se tak např. ukázalo, že počet celkových trestných činů se v těchto městech zvýšil mezi lety 1920 - 1921 o 24 %, a to navzdory tomu, že se v tomto ob-

dobí zvýšily i výdaje na policii o 11,4 %. Zároveň se nepodařilo snížit, navzdory silné snaze prohibičního úsilí, celkový počet uživatelů alkoholu. Počet lidí uvězněných za opilství nebo výtržnosti se zvýšil v tomto období o 41 % a počet lidí uvězněných za řízení pod vlivem alkoholu vzrostl dokonce o 81 %.

Za páté: alkoholová prohibice znamenala, i přes svůj neúspěch, obrovský nárůst veřejných výdajů. Roční rozpočet hlavního amerického úřadu zřízeného právě v důsledku zavedení alkoholové prohibice (The Bureau of Prohibition) se tak např. zvýšil během 20. let 20. stol. z původních 4,4 milionů USD na 13,4 milionu USD. Prohibice ale měla také za následek nárůst celkového byrokratického aparátu v USA. Mezi lety 1920 - 1930 se tak např. zvýšil počet zaměstnanců u americké pobřežní stráže o 188 % a rozpočet této organizace se zvýšil mezi lety 1915 - 1932 o 500 %. Tento nárůst státního byrokratického aparátu měl samozřejmě za následek zvýšení daňového zatížení občanů, což bylo dalším paradoxem alkoholové prohibice, protože původně měla tato prohibice přispět ke snížení daní v důsledku menších výdajů na sociální a zdravotní potřeby uživatelů alkoholu. Navíc se alkoholová prohibice stala hlavním zdrojem korupce mezi jednotlivými státními orgány. Tato korupce propustovala všechny části státního aparátu od prostých policistů na ulici až po vrcholné politiky a v řadě případů byli tito lidé přímo do nelegálního obchodu s alkoholem zapojeni.

Závěr: Alkoholová prohibice tak nedosáhla svých cílů, pro které byla zavedena, namísto toho však přinesla řadu vážných celospolečenských problémů, které do té doby neexistovaly. Můžeme tedy s jistotou nadsázkou říci, že jedinými, kdo na této prohibici opravdu vydělali, byli jednotliví kriminálníci a členové státního aparátu. Naopak jednoznačně poraženými se stali do té doby jinak spořádaní občané, kteří se ze dne na den stali narušiteli zákona, a to jen z toho důvodu, že chtěli alkohol.

Alkoholová prohibice byla nakonec pod tíhou vlastních neúspěchů zrušena v roce 1933. Tím rovněž skončilo období vysokých cen alkoholu, jeho nízké kvality a období zlatého věku organizovaného zločinu. Bohužel tento stav netrval příliš dlouho, protože již brzy ho v plné míře nahradila drogová prohibice se všemi svými důsledky a jejichž podobnost s neúspěšnou prohibicí alkoholu je více než do očí bijící. ■

On-line archív
TERRA LIBERA

z let 2000 - 2005

dostupný na stránkách

www.libinst.cz

škol na okraji Kibery, že britští rodiče plně podporují, aby jejich peníze z daní šly na podporu FPE. Každý - včetně Sira Boba Geldofa a Bona Voxe - se rozplývají nad tím, jak se v Keni na základní školy přihlásilo dalších 1,3 milionu dětí. Podle obecného mínění byly všechny tyto děti zachráněny před úplnou nevzdělaností díky dobrotě mezinárodní komunity - ta musí dát dalších 7 až 8 miliard dolarů ročně, aby mohly další země napodobit keňský úspěch. Tento obecně přijímaný fakt je ovšem zcela mylný. Ignoruje zajímavou skutečnost: chudí Afričané nečekají bezmocně na velkomyslnost hvězd populární hudby nebo na politiky ze Západu, aby zajistili svým dětem patřičné vzdělání.

Ve skutečnosti v některých z nejchudších slumech Afriky a jižní Asie vyrostl velký počet *soukromých škol pro chudé*. Slouží většině chudých dětí a za zlomek provozních nákladů předčí své státní protějšky.

Jel jsem do Kibery, abych se na vlastní oči přesvědčil, zda náhodou úspěšný příběh z prvních stránek novin něco nezamtluje. Již dříve jsem v Indii viděl, že chudí nejsou vůbec spokojeni se státními školami - nedávná studie ukázala, že když neohlášení výzkumníci navštívili státní školy pro chudé, pouze v polovině z nich se vyučovalo - a proto velký počet jejich žáků odcházel do škol soukromých, zřizovaných místními podnikateli, které si účtují pouze velmi nízké školné. Je situace v Keni v něčem jiná? Přestože mi ministr školství řekl, že v Keni jsou soukromé školy jen pro bohaté a nikoli pro chudé, a proto bude mé hledání marné, vytrval jsem a vydal se do slumů. V Nairobi zrovna nastalo jedno z místních deštivých období. Nedlážděné cesty v Kiberii se tak změnilly v jednu velkou bahenní koupel. Musel jsem dávat velký pozor na cestu.

Po několika minutách jsem narazil na to, co jsem hledal. Cedule před vratkou dvoupatrovou plechovou budovou oznamovala „Základní škola Makina“. Její majitelka Jane Yavetsi mi ve své přečpané kanceláři ráda vyprávěla svůj příběh. Řekla mi, že „bezplatné školství je velký problém“. Od jeho zavedení poklesl počet žáků její školy z 500 na 300 a ona teď neví, jak zaplatí nájemné za školní budovu. Mnoho rodičů se rozhodlo, že jejich děti zůstanou, své děti však odhlásili ti bohatší z chudých, a právě oni platili školné včas. Školné v její škole je něco okolo 200 keňských šilinků (asi 2,80 dolaru) měsíčně. Pro ty nejchudší, včetně 50 sirotků, nabízí vzdělání zdarma. Teď se ale cítí sklíčeně: „Bezplatné školství je pro mne velká rána.“ Její škola nebyla jedinou soukromou školou v Kiberii. Hned vedle byla další a kousek dál, naproti sobě po stranách železniční trati, stály další dvě. Povzbuzen svým nálezem jsem si našel místní výzkumný tým, vedený Jamesem Shikwatem z *Inter-Region Economic Network* (IREN) a prohledávali jsme každou zabahněnou ulici a průchod. Celkem jsme našli 76 soukromých škol s více než 12 000 žáky. Do pěti státních škol v Kiberii chodí celkem asi 8000 dětí - ale polovina je z předměstí, na nichž žijí příslušníci střední vrstvy. Jak se ukázalo, soukromé školy slouží velké většině chudých dětí ze slumů i po zavedení bezplatného veřejného školství.

Typická zkušenost?

Byla zkušenost Jane se zavedením bezplatného základního školství zkušeností typickou? Většina majitelů více než 70 soukromých škol v Kiberii zaznamenala po zavedení FPE prudký pokles přihlášených dětí. Mnozí však podotýkají, že přestože rodiče nejdříve své děti odhlásili, nyní je opět posílají zpět do soukromých škol - protože se jim nelíbilo, co viděli ve školách státních. Našli jsme 35 bývalých ředitelů škol, kteří po zavedení FPE své školy zavřeli. Dvacet pět z nich uvedlo, že museli skončit právě kvůli FPE. Po spočítání čistého úbytku žáků na soukromých školách jsme došli k závěru, že soukromé školy přestalo navštěvovat mnohem více dětí než 3300 žáků, o něž se zvýšila návštěvnost státních škol v kiberském okrsku, a kteří tvořili část z tak oslavovaného více než milionu údajných nových školáků.

Jinými slovy, médii uváděný nárůst počtu přihlášených dětí byl fiktivní. Čistý dopad FPE byl v nejlepším případě takový, že se počet dětí přihlášených na základních školách nezměnil - pouze některé přešly ze soukromých na státní školy.

Probíral jsem tyto závěry s nejvyššími vládními činiteli, se zástupci Světové banky a s dalšími úředníky odpovědnými za humanitární pomoc. Všichni byli překvapeni počtem soukromých škol, které jsem našel. Řekli mi, že pokud jsou děti přehlašovány ze soukromých do státních škol, tak je to dobře a dodali: „Nikdo přece nevěří, že by soukromé školy mohly nabídnout kvalitní vzdělání.“ Komise pro Afriku britského premiéra Tonyho Blaira připouští, že v některých dále již nespecifikovaných subsaharských částech Afriky rostou soukromé školy jako houby po dešti, ale dále uvádí, že tyto školy „nepodléhají státní regulaci a jejich kvalita je nízká.“

Ale proč by byli rodiče tak pošetili, a by platili za to, že mohou posílat děti do škol tak nízké kvality? Jedna z majitelek školy v podobné situaci v Ghaně, kde jsme prováděli náš výzkum později, mi oponovala, když jsem podotkl, že její škola je vlastně jen vlnitý plech na vratkých sloupech, zatímco státní škola, vzdálená jen pár stovek metrů, je zděná a elegantní budova. „Vzdělání nemá nic společného s budovami“, vytkla mi. „Na čem záleží, je to, co má učitel v srdci. My děti z celého srdce milujeme a děláme pro ně to nejlepší.“ Na otázku, jaký přístup k chudým dětem mají učitelé ve státních školách, mi neodpověděla.

Při hlubším zkoumání jsme s mým týmem v Keni mluvili s rodiči, z nichž někteří přehlásili své děti do „bezplatných“ státních škol, ale z toho, co tam viděli, byli tak rozčarování, že vrátili své děti zpět do soukromých škol. Jejich důvody byly jasné: ve státních školách se dramaticky zvýšil počet žáků ve třídě a učitelé se nebyli schopni postarat o 100 i více žáků. To je asi pětinašobek počtu dětí ve třídách soukromých škol. Když rodiče porovnávali školní zápisky svých dětí, zjistili, že zatímco děti ve státních školách neudělaly do svých sešitů po celé týdny ani čárku, v soukromých školách byla věnována zevrubná pozornost tomu, aby dítě nezahálelo. Rodiče slyšeli od svých dětí příběhy o tom, jak učitelé ve státních školách při vyučování pletou nebo usínají. Jeden z ro-

dičů stručně shrnul celou situaci následovně: „Pokud přijdete na trh a někdo vám nabízí ovoce a zeleninu zdarma, bude shnilá. Pokud je chcete mít čerstvé, musíte za ně zaplatit.“

Možná se tito rodiče mýlí, alespoň to si myslí úředníci. Mají však pravdu? Vyzkoušeli jsme 3000 dětí, zhruba polovina z nich byla ze slumů v Nairobi a polovina ze státních škol na předměstí, standardizovanými testy z matematiky, angličtiny a svařilštiny. Testovali jsme IQ dětí a jejich učitelů a nechali jsme žáky, jejich rodiče, učitele a ředitele škol vyplnit dotazníky. To vše proto, aby naše výsledky nebyly ovlivněny jinými proměnnými než kvalitou vzdělávání. Ačkoliv státní školy sloužily dětem ze středních vrstev i dětem ze slumů, soukromé školy - sloužící pouze dětem ze slumů - dosáhly lepších výsledků v matematice a ve svařilštině. Státní školy měly naopak trochu lepší výsledek v angličtině. Avšak žáci z bohatších rodin mohly angličtinu snáze pochytit z televize nebo od svých rodičů. Když jsme statisticky oddělili vliv všech proměnných týkajících se rodinného zázemí dětí, soukromé školy předčily státní ve všech třech předmětech.

Byl tu ještě jeden zajímavý závěr. Soukromé školy předčily státní školy při podstatně nižší nákladě. I když zanedbáme ohromné náklady na státní byrokracii a zaměříme se pouze na úroveň jednotlivých tříd, zjistíme, že soukromé školy mají lepší výsledky při zhruba třetinovém učitelském platu: průměrný učitelský plat ve státní škole byl 11 080 keňských šilinků (155 dolarů) a v soukromé škole 3 735 keňských šilinků (52 dolarů).

Bezplatné základní školství v Keni, které je pro OSN příkladnou ukázkou strategie „rychlých vítězství“, jednoduše převedlo děti ze soukromých škol, kde se jim dostávalo dobré péče, kde byly pod bedlivým dohledem rodičů a kde učitelé chodí do školy a učí, do škol státních, kde se dětem nikdo nevěnuje. Jeden z rodičů měl jasno, co by bylo řešením: „Nechceme, aby naše děti chodily do státních škol. Vláda nám nabídla bezplatné školství. Proč nám místo toho nedali peníze a nenechali nás vybrat, kam chceme posílat naše děti?“ Pro tohoto rodiče by byl systém poukázek na vzdělání jasným krokem vpřed, který by mu vrátil možnost se rozhodnout.

Nekonečná „pomoc“

Někdo možná namítne, že toto jsou dětské nemoci, a že „rychlá vítězství“ OSN potřebují čas, než se trochu usadí. To však naše důkazy nepotvrzují. Například v Nigerii bylo bezplatné základní školství zavedeno v roce 1976. Od té doby bylo státní školství podporováno obrovskými sumami mezinárodní pomoci, přesto není příliš so slavit.

Jeďte například přes nízký dálniční most směrem ke čtvrti Victoria Island v úspěšném Lagosu a uvidíte chudinskou čtvrť Makoko, která se táhne až k temným vodám laguny a která je domovem pro zhruba 50 000 lidí. Dřevěné chatrče na kůlech čnicích z laguny, mladí muži jezdí na pramicích a ženy pádlují ve vydlabaných kánoích po úzkých kanálech klikatících se mezi jejich domovy. Nad touto čtvrtí se vznáší vrstva smogu pocházejícího z otevřených ohňů používaných k vaření. I zde

se tedy jedná o poslední místo, kde byste čekali, že budete svědky revoluce ve vzdělávání. Ale právě to se tu děje.

Abyste se dostali do Makoka po silnici, musíte sjet z *Third Mainland Bridge* na ucpanou *Murtal Muhammed Way*, a pak zahrnout do ulice Makoko, kde musíte dáte přednost ženám, jež se tlačí na ulicích a prodávají rajčata, papriky, jamy, chilli a raky. Na konci cesty je vchod do dvou stejných a velkolepých čtyřpatrových betonových budov. V těchto budovách sídlí tři veřejné základní školy, které dříve byly církevními, ale v osmdesátých letech je vláda znárodnila, aby zde dle plánu státních úředníků sloužili všem lidem z Makoka.

Návštěva těchto tří veřejných škol je skličující zkušeností. Naše návštěva byla domluvená a škola měla čas se připravit. Přesto ve většině tříd nebyla vidět skoro žádná aktivita. V jedné třídě mladý učitel spal tvrdě na lavici a neovzbudil se ani tehdy, když děti začaly hlasitě vítat své návštěvníky. V dalších si učitel četl noviny nebo si povídal s někým ve dveřích a přitom na tabuli bylo napsáno několik jednoduchých věcí, které měla třída už opsané. V jedné z těchto škol byly spojené tři třídy dohromady kvůli dlouhodobé nepřítomnosti jejich učitelů, a tak se v jedné místnosti nacházelo 95 prvňáčků. Děti nedělaly nic; některé spaly; jedno děvče mylo okno. Jeden učitel okouněl před dveřmi třídy. Nezdálo se, že by to někomu alespoň trochu vadilo, zvláště ne paní ředitelce. Zeptal jsem se dětí, co se právě učí – když nikdo neodpověděl, ředitelka křikla na žáky, aby dostala odpověď. „Je hodina matematiky“, řekla mi mile bez sebemenšího podívu nad tím, že žádné z dětí nemělo otevřenou učebnici.

Jediná škola z oněch tří může pojmut 1 500 žáků. Ředitelka školy nám pověděla, že rodiče své děti před několika lety hromadně odhlásili kvůli stávce učitelů. Situace se podle ředitelky už zlepšila a děti se vrátily, dnes jich do školy chodí 500. V posledním patře této budovy však zeje prázdnotou 6 učeben, plně vybavených lavicemi a židlemi a připravených na to, až se do nich děti vrátí. „Proč sem rodiče neposílají své děti?“, ptali jsme se ředitelky. Její vysvětlení bylo jednoduché: „Rodiče ze slumů si neváží vzdělání. Jsou negramotní a nevzdělání. Některí dokonce ani neví, že tu máme bezplatné vzdělávání. Ale většina se prostě neobtěžuje, aby své děti posílala do školy.“ Nevinně jsme podotkli, že jsme zaslechli, že prý posílají své děti do soukromých škol, a dostalo se nám výsměšné odpovědi: „Rodiny žijící ve slumu jsou velmi chudé ... Nemůžou si dovolit soukromé školy!“

Paní ředitelka se však zcela mýlila. Když půjdete kolem těchto tří veřejných škol a budete pokračovat v cestě po asfaltové silnici až tam, kde se napojuje na ulici Appollo, která je příliš blátivá, než aby se po ní dalo jet autem. Zde si musíte dávat velký pozor na cestu a brodit se z jedné strany na druhou tak, aby jste se vyhnuli největšímu blátu, výkalům a hromadám odpadků. Projdete kolem chatrčí, které jsou vidět už z hlavní silnice – domovy z prken stojící na úzkých kůlech nad temnými vodami. Dojdete až k betonové budově s rážovou fasádou a barevnými obrázky dětských hraček

a zvířat a s namalovaným nápisem: „Soukromá škola Ken Ade“.

Tato škola není na žádném oficiálním seznamu, takže o ní vláda neví. Jméno jejího majitele je Bawo Sabo Elieu Ayeseminikan – každý ho zná jako „B.S.E.“. B.S.E. založil školu 16. dubna v roce 1990, kdy začínal v kostele s pouhými 5 dětmi. Rodiče platili denně podle svých možností. Dnes tu má asi 200 dětí od předškolního věku až po 6. třídu. Školné činí 2 200 nigerijských nairů (17 dolarů) za pololetí, nebo 4 dolary měsíčně, přesto je ve škole 25 dětí, které nic neplatí. „Pokud je dítě sirotka, co můžu dělat? Nemůžu ho poslat pryč“, řekl nám B.S.E.

Filantropie a obchod

Jeho motiv k založení školy byl směsicí filantropie a obchodu – ano, potřeboval práci a viděl, že je tu poptávka po škole od rodičů, kteří byli rozčarováni státními školami. Zároveň mu však ležely na srdci děti z jeho komunity a z kostela. Říkal si, co udělat, aby si tyto děti mohly samy pomoci? Pravda, byly tu tři veřejné školy na konci cesty ne více než kilometr od jeho školy, avšak i tato vzdálenost byla překážkou pro mnoho rodičů, kteří nechtěli, aby jejich děvčátka musela procházet přeplněnými ulicemi, v nichž mohou číhat únosci. Rodiče ovšem hlavně hledali alternativu k vzdělávacím standardům ve veřejných školách. Když rodiče před 15 lety přemlouvali B.S.E., aby založil školu, učitelé často stávkovali – abychom jim však nekřivdili je nutné dodat, že tak protestovali proti nevyplácení svých platů.

Navštívili jsme některé z rodičů v jejich domovech na kůlech. Všichni rodiče v této komunitě jsou chudí, muži obvykle rybaří a ženy prodávají ryby nebo jiné zboží v ulici Apollo. Jejich maximální měsíční výdělek může dosáhnout až 50 dolarů měsíčně, ale mnoho z nich musí vystačit s menší částkou. Rodiče nám bez rozpaků pověděli, že pokud si to mohou dovolit, tak není pochyb, kam budou posílat své dítě – do soukromé školy. Některí posílají jedno či dvě své děti do soukromé školy a další své děti do veřejné školy a říkají, že dobře vědí, jaký je v těchto školách rozdílný přístup k dětem. Jedna žena nám řekla: „Vidíme, že se děti ve veřejných školách ani nedotknou učebnic.“ Další muž si přisadil: „Spoustu dní chodíme kolem veřejných škol a děti jsou pořád venku a nic nedělají. V soukromých školách je vidíme každý den pilně pracovat. Ve veřejných školách jsou děti ponechány samy sobě.“

Soukromá škola Ken Ade není samozřejmě jediná svého druhu v Makoku. Ve skutečnosti je to jen jedna ze 30 soukromých základních škol v této chudinské čtvrti. Víím to, protože jsem sem poslal výzkumný tým, studenti z přední nigerijské univerzity *University of Ibadan*, aby našli co nejvíce škol. Do 30 soukromých škol, které našli, je přihlášeno 3 611 dětí, všechny pocházejí z této čtvrti, zatímco do třech veřejných škol je přihlášeno 1 709 dětí, přičemž některé z nich ani nejsou z Makoka. Z toho plyne, že většina, přinejmenším 68 procent, školáků z Makoka chodí do soukromých škol.

Je jedno, zda se jedná o Nigerii, nebo o Ghanu, kde zahájili program bezplatného základního školství v roce 1996, nebo zda jde o Indii, v níž

Předplatné TL

*Jak se stát každý měsíc součástí
TERRA LIBERA?
Předplatte si zaslání časopisu
TERRA LIBERA.*

Roční předplatné časopisu, zasílaného v papírové podobě kamkoliv v rámci ČR, získá ten, kdo přispěje Liberálnímu institutu alespoň 150,- Kč nebo 0,25 g zlata. Předplatné v elektronické podobě lze získat za polovinu těchto částek.

Korunový účet: 111 333 0/2400
e-Gold účet: 131844

Více o e-Gold na www.libinst.cz

bylo bezplatné základní školství zavedeno v roce 1986. V chudých oblastech našli moji výzkumníci vždy stejný příběh: většina chudých školáků chodí do soukromých škol, které předčí ty státní při podstatně nižších učitelstevských platech.

Nejenže OSN sází špatného koně, ale také přehlíží celý vtip této věci: existence soukromých škol totiž představuje základ pro řešení problému, jak dosáhnout všeobecné základní vzdělání do roku 2015, a to bez obrovských částek mezinárodní pomoci, jichž je údajně zapotřebí. Pokud tolik dětí chodí do soukromých nikde neregistrovaných škol, pak vzdělání pro všechny je lehčeji dosažitelné, než lidé myslí. Odborníci nám dramaticky tvrdí, že ve státě Lagos v Nigerii celých 50 procent dětí školního věku nechodí do školy. Můj výzkum naznačuje, že je jich pouze 26 procent – rozdíl tvoří soukromé nikde neregistrované školy, stojící mimo státní statistiku.

Tento úspěch však není nikde oslavován. Příčiny jsou možná zřejmé. Národní vlády jsou ohroženy existencí této kontrarevoluce v soukromém vzdělávání, protože pokud vláda nedokáže zařídit pořádné základní vzdělávání, lidé si mohou začít klást otázku, co tedy vlastně *umí*? Úřady, jež se starají o mezinárodní pomoc, by se možná zamyslely nad tím, zda celá ta desetiletí nesázely na špatného koně. A odborníci na rozvojovou pomoc se tím cítí odtrženi: oni totiž věří, že chudí potřebují pomoc skrze státní školy, a jsou tak uraženi, protože to vypadá, že chudí mají vlastní představy o tom, jak naplnit svoji potřebu vzdělávat se. Chudí rodiče ale vědí, co dělají. Chtějí to nejlepší pro své děti a vědí, že soukromé školy jsou cestou vpřed. Zbývá otázka: bude je někdo s mocí a vlivem poslouchat? ■

James Tooley je profesorem vzdělávací politiky na University of Newcastle, ředitel E. G. West Centre a autor knihy Soukromé vzdělávání prospívá chudým: Studie soukromých vzdělávacích služeb pro chudé v nízkopříjmových zemích (Private Education is Good for the Poor: A Study of Private Schools Serving the Poor in Low-Income Countries) vydané v Cato Institute. Tento článek vyšel v časopise The Freeman v květnu 2006. Překlad Lukáš Dvořák.